

## HOGY GONDOLKOZTUNK A KÁRPÁTOKON KÍVÜLI MAGYAROKRÓL S MIT TETTÜNK ÉRTÜK?

1. Ezt a kérdést csak akkortól kezdve követhetjük nyomon, amikortól fogva ügyeink, dolgaink ismerete és intézése a magyar nyilvánosság előtt is feltárult, azaz a közvélemény kialakulásától és fokozatos bővülésétől, a XVIII. századtól kezdve. Amióta az írók közönség számára írnak a csángókról s nem egyesek, egyházi, vagy világi urak, pápák, királyok, fejedelmek számára. (Reychersdorffer (1) I. Ferdinándnak, Baksich (2), Bandinus (3) és még számtalan, a bibliográfiában fel nem vett egyházi ember a pápáknak, Bay, Pápay (4) és Ráday (5) Rákóczinak tettek jelentést a Kárpátokon kívüli magyarokról, és így tovább.)

Bevezetésül, a XVIII. század csángó-ismeretéhez, megemlíthetjük, hogy fejlődéséből és sorsából ítélve, középkori magyar királyaink nem tekintették elszakadtnak, elbitangolódottnak a Kárpátokon túlra került magyarságot s ennek megfelelően nem részesítették kevesebb gondjukban, mint bármely más területünkön lakó magyar népünket. Sőt az erőteljes középkori magyar keleti politika sikere érdekében különös szorgalommal, igyekezettel erősítették s rendezgették.

Birodalmunkéval együtt azonban a Kárpátokon kívüli magyarok sorsa is megpecsételődött. Több más mellett a róluk való tudást sem örökölték idegen királyaink. Szétszakadozott országunk súlypontja Budáról

Bécsbe, Pozsonyba s Nagyszombatba tolódott el s ennek a nyugati Habsburg-ország résznek még Erdély is Magyarországon kívül volt, nemhogy a moldvai magyarság. El is felejtkezett róla teljesen. S mikor történetírói, akik épen mind idegen származásúak voltak s nem magyar hagyományban nevelődtek, Magyarország akkori és régi tartományait sorra véve, meglelték Moldvában a nyomait, el sem tudták képzelni, hogy az is éppolyan magyarság, mint az országbeli s hogy Erdély felől származott ki Moldvába. Ősi hagyományainkba beleillesztve, ezért eredeztették kunból [Bonbardi (7), Timon (9), Pray 14.)] Egy-két régi magyar családban s egyházi férfiban, kolostorban élhetett csak ekkor a Kárpátokon túli magyarságnak, mint az egykori magyar birodalom szélső népének az emlékezete. Bay, Pápay és Ráday (4, 5) nem kételkedtek, hogy a Dnyeszterparti Csöbörcsök egy messzi magyar vár, Dnyeszterfejérvár magyarságából keletkezhetett. A csíksomlyói ferencesek középkori tulajdonjogaikra hivatkozva akarták befolyásukat érvényesíteni a moldvai katolikusok, magyarok irányításában.

**2.** E néhány egyéni esettől eltekintve, legelső olvasóközönségünk, a XVIII. századvégi, teljesen tájékozatlan volt az ismeretlen s akkoriban tökéletesen elszigetelődött Kárpátokon túli magyarokról. Csakhamar azonban kedvelt témái lettek íróknak, olvasóknak egyaránt a »kilső magyarok«, ahogy elnevezték őket. Torkos, a győri pap, kis kompendiumot készített róluk városa kalendáriumában (12). Molnár János több adatot szedett össze róluk Magyar Könyv-házában, a század e tipikus műfajú sorozatában (10), (16), (18). A téma népszerűségére jellemző volt, hogy mai szóval élve, egyhamar konjunktúra lett a külső magyarokról tudni, sőt lóditani valamit (Turkoly (8), lásd még (25)). Be ne csapódjunk azonban: ezt a nagyfokúnak mondható érdeklődést ekkor még nem valami magyar összetartozási, közösségi tudat váltotta ki, hanem a dolgok érdekes, új,

rendkívüli, szokatlan volta. A XVIII. század ugyanis a legérdeklődőbb századunk. Az ember agyának, horizontjának, tudásának az újkor elején megindult kitágulása ekkor jutott el hozzánk. Az emberek rivalgó örömmel fogadták a messzi földrészekről szóló ismeretéseket s az addig nem látott, nem hallott dolgokat\* melyek világképüket óriási arányokban kitágították. Pezsgő érdeklődésük felbuzdult a külső magyarok halatán is, de nem különben s nem másképen az ánglus pénzein, a kínai porcellánon, Benyovszky kamcsatkai útján s a század egyéb különlegességein.

**3.** A mult század elején egy újabb, második érdeklődési hullám követte a XVIII. századit. Ez azonban már más volt, nem kíváncsi, kalandos természetű, hanem egy ébredező, megújuló, építő nemzet kútató s segíteni akaró érdeklődése elszakadt és nehéz sorban élő vérei után. Először a Tudományos Gyűjteményben, e sok szándékot, elképzelést, tervet gerjesztő romantikus folyóiratban jelentkezett az új hang. Egy névtelen szólt türelmetlenül az olasz papokról s fejezte ki aggodását, a moldvai magyarok sorsáról tudósítva (24: 145–46. o.):

...A' Magyarság egy része már az Annyai Magyar nyelvet nagyon felejtette. Mélyen érezhetjük, melly szerencsétlenek legyenek mind azok, kik idegenek alatt, és által kormányoztatnak. Ha Felséges Fejedelmünk idegen Birodalom alatt Levőknek Polgári állapottyokon nem segíthetne is, még is bizodalmassan Kegyességétől remélleni lehet, hogy ha szomszédinknak, és Vérinknek fohászkodásai Atyai gondoskodása elejben terjesztett-nőnek azon Vigasztalást nekik meg szerzenné, hogy kívánságok szerint Hitbeli oktatásokat, és Hitvallások szerint ki szolgáltható Végső Szentségeket önnön nyelven élő Papok, nem pedig olasz barátok által meg nyerhessék...

Nem sokkal később, egy literátor hadnagy, Kiss Károly, a Bukovinába telepített székelyekről küldte meg az első jelentést. Már ekkor is hazavágytak a bukovinaiak, mint később is mindig. Kiss hadnagy e vágy tolmácsolásával s a hazatelepítés gondolatának a fel-

vetésével hosszú sorát nyitja meg a hasonlóan közvetítő s gondolkodó íróknak (26: 98. o.):

Kár, hogy ezen szép, erős nemzetség itten egészen elfajtanodik, nemzetiségét időről időre el veszti, és a' vad otrombaságba dül. Én sokakkal beszéltem, és tőlök kérdezősködtem, hogy vajjon nem volna e' kedvök a' Magyar hazába által költözni? „Örömmel” volt a' felelet „ha nekünk a' Magyar Urak lakásra jó földet adnának, pártfogásokat, és segítségöket, kivált által költözésünk' első esztendeijiben tőlünk meg nem tagadnák – itt az adó nagy – szántóföldjeink kevesek, és a' nép' el szaporodása miatt élelmünkre elégtelenek” 's t. e' f. – Nem volna-e lehetséges ezen 5449 főből álló, és 209 fegyverre alkalmas izmos legényeket kiállítható magyarságot a' Hazában letelepíteni? A' Nemzet' száma ezzel megszorodna, az alföld' pusztái falukat, és művelőket nyernének, és ezen szegény mint egy számkivettett nép' sorsa megjobbítatódna!

Nem tudjuk, hogy vajjon az érdeklődés nagyfokúságának, vagy az akkor alapított Akadémia frissességének tulajdonítsuk-e, hogy a moldvai magyarok ügyét a század derekán fellendülő nemzetünk legnagyobb intézménye, a Tudós Társaság, az Akadémia vette a kezébe. Ennek eldöntése helyett csak arra a tényre utalunk, hogy a 30-as évektől 48-ig több nagyjelentőségű lépést tett az Akadémia a csángók érdekében. Küldött, pl. nekik, sőt az olasz papoknak is, magyar nyelvtanokat, könyveket, amint arról az Évkönyvei beszámolnak (33: 80. o.):

Részvétellel fogadta a' társaság a titoknok jelentéseit a' moldvai magyarok' ügyéről, melly ez évben a' kis gyűlések előtt fordult meg. Ott terjesztett t. i. elő P. Magni Károly Jánosnak, a' moldvai apostoli missio igazgatójának, Jászvásárt, oct. 31. 1837. költ levele, mellyben írja a' társaságnak, hogy minekutána egy része a' Moldvában lakó magyaroknak nemzeti nyelvéről megfeleledkezvén, más része azt romlottan beszélvén, mindnyájan pedig mély tudatlanság' homályában tespedvén, némi művelődés' terjeszthetésére itt ott már iskolák keletkeznek, nem csekély hasznú dolog lenne a' gyermekeket oláhul irt magyar grammaticákkal ellátni. Minthogy pedig sokan a' tanítványok közül szegényebbek, hogysen magoknak a' szükséges könyveket megszerezhetnék, felszólítá a' levélíró a' magyar academiát, mozdítaná elő moldvai atyjafiai' ezen ügyét czélirányos munkák' ingyen küldésével... Idő közben mindazáltal egy moldvai magyar lelkipásztor

által figyelmessé tétetvén a' társaság az ottani, magyarok' leg-  
újabb állapotjára, papjaik' üldöztetésére, 's P. Magni' felszólítása  
nem buzgóságnak, hanem inkább annak tulajdonítván, hogy e'  
férfi vádlói ellen ellenkezőt bizonyíthasson; a' küldemény ideig-  
len visszatartott, míg ezek iránt a' társaság biztos forrásból a'  
dolog iránt teljes felvilágosítást vehetne. Ez nagy gyűlésig meg-  
érkezvén, 's ebből csakugyan tanácsosnak ítéltetvén a' külden-  
dőknek más kézhez intézése: a' moldvai fejedelem' belső orvosa  
D. Viola József kéretett a' vásárolt könyvek' elosztására; egy-  
szersmind az igazgatóságnak ajánlatott, hogy a' moldvai magyar  
fárákban alkalmazott olasz papok' számára Császár Ferencz'  
olasz-magyar nyelvtanából, az iskolamestereknek pedig Edvi Illés  
Pál' Közhasznu kézikönyvéből bizonyos számú példányok kül-  
dessenek.

Néhány lappal odébb (33: 88. o.) már a könyvek  
elküldéséről számol be az 1840-iki Akadémiai Évkönyv.  
Könyveket később is, nem egyszer küldött még az  
Akadémia Moldvába. E könyvküldeményeknél többet  
ért azonban kutatók, tudósok Moldvába irányítása s  
a csángókkal való foglalkozás készségének a felébresz-  
tése. A csángókról az első könyvet író Gegő Elek  
akadémiai tagot az Akadémia küldte Moldvába s köny-  
vét soron kívül adta ki (31). Jerney János szintén az  
Akadémia megbízásából végezte »etelközi utazását« s  
szedte össze rendkívül bő s értékes, néhol naiv anya-  
gát a moldvai magyarságra vonatkozólag (41). Döb-  
rentei Gábor pedig az Akadémia titkáraként tette fel  
kérdéseit Petrás Incének s írt ennek lelkiismeretes  
válaszai elé meglepő »előemlítőmenyt« (35: 7–9. o):

Petrásnak válasz írása alatt képe kelt előttem külön azon  
20.000 körülnyi sereg magyarnak,\*) melyet 1420 táján száműzés  
kergete ki honából Magyarországról, azért, mivel Hussz vallás-  
tanát fogá fel 's inkább itteni ház-tűzhelyétől vála meg és Moldo-  
vának keseredék, mintsem lelki meggyőződéséről lemondjon; az  
üzők pedig, mintha még 20 millió magyar maradott volna hon,  
úgy nem gondolának a' nemzet eldarabolásával. Képzelm a' kü-  
lönösen Szerem vármegyéből oda nyomorgott csapatot, Bálint és  
Tamás nevü két sz. ferenczes clericus papjával, kik azután 1437  
és 1441 között az ó testamentom néhány könyveit 's a' négy

---

\*) Nem tudom, honnan veszi Döbrentei e számot.

evangyelistát Moldovában magyarra fordíták...\*) Hátha volna fenn még azok ivadékából, gondolám, egy néprész, mellynél e – fordítások régi nyelvéből még divatoz holmi arra ismertető szerkezet, szójárás. És, mivel a' magyar academiának mind efféle mindenfelé kiterjed figyelme, tisztemet vélem teljesítenem, ha e' moldovai magyar gyarmatról e' tekintetben is talán valami felvilágosítást nyerhetnék.

Midőn pedig 50.000-ren felül lenni hallám Moldovában a' magyart, tehát egy egész Debreczen városát tevőnek, más tekintetben is felette érdekesnek nézém ez ügyet. Miért? kitalálható. Annak megértését pedig, miként ma is folyvást takarodik, szöki oda székelység, igen szomorítónak azon okból, mert az életrevaló, munkás és mesterséget is többfélét üzö derék székely vért inkább Erdélybe idébb, vagy épen Magyarországra költözhetőnek kelle ohajtanom, mintsem, nagy szaporodása miatt is, egészen külföldre besuhanni kénytelennek, hol végképen elszakad nemzetétől, országtól, mellynek az egyhelyti illy felesleget, más vidékeire szállítani, állana egyik legnevezetesebb érdekében. Ő cs. királyi főherczegsége az ország nádora, Aradvármegyei urodalom-ságába magyar telepítvény népet vétete fel...

A legmeglepőbb szempontokat azonban az akadémiai tagok közül a csángókra s egyúttal a magyar-román viszonyra vonatkozólag is, Jerney János írta le. Ő hangoztatta először az egymással való bánásmódban a kölcsönösség elvét, a jászvásári románok között (41: 33. o.):

Elmondám köztük én is sokszori alkalommal, mikép valamint a' magyar birodalomban vannak oláhok nekik vérrokonaik, úgy Moldvában létez roppant számú magyarság, és pedig a' két ország népességéhez képest nagy különbségű arányban. A' nemzetiség ügyénél azért ne feledkezzünk egymásról; fogjunk kezét, úgy is a' közös ügynek azonegy az ellensége, melly fölfalással fenyegeti mind a' két népelemet continensünk' kellő közepén. Ha azt követeli és méltán követeli a' moldován, hogy Magyarországból illő helyén respectáltassék az oláh nyelv és nemzetiség; kölcsön fejében ne nyomja el, és ne engedje kegyetlenül tüzzel vassal kiirtani a' moldvai magyarok' nyelvét. Petimus, damusque vicissim.

---

\*) E sokáig élt, de tévesnek bizonyult hit, a Moldvában készített magyar huszita bibliafordítás hite (182), s a vele összefüggő kérdések keltették fel talán leginkább a nyelvemlékeinket nagy szorgalommal kutató Akadémia s Döbrentei érdeklődését a moldvai magyarok iránt.

A visszatelepítés kérdését is Jerney vetette fel először határozottan s részletesen. Így írt erről s az ezzel kapcsolatos dolgokról ő maga (41: 121–7. o.):

A' decemberi tél beállott... Lakásomon számtalan csángók és kántorok kerestek meg, tőlük nyelvünk állapotáról részletes tudósításokat beszélni legjobb alkalmam levén. Ekkor világosítátnak fel a' kalugyeriak szomorú állapotukról... Biztosítám őket, miszerint ügyükben felszólándok honunk földesurainál; nemis késtem a' pesti hírlapokban küldeni egy fölszólítást, melly ekkép hangzik:

„Fölszólítás Moldvából a magyarhoni földesuraságokhoz.” A' moldvai fejedelemségben, Besztercze folyamnak Szeretbe ömlésénél helyezett Bákó kerületi várostól egy órányira nyugot felé létez Kalugyer vagy Kalugyerpataka nagy falu, mellynek egyik terjedelmes részét a' főnebbi nyugtalan időkben Bákóból oda, mint saját régi birtokuknak határszélire vonult magyarok lakják, számszerint mintegy 300 család, 1300 lélekből álló. Ezen magyarok huzamos idők óta egyszerűségben megelégedetten élve viselék e kis haza borongó közös sorsát, minthogy „rezes” azaz részes (compossessor) örökjoggal szabadon birt földjük elég táplálékot nyujta egyszerű élelmükre, addiglan, mignem hét év előtt a' szomszéd falui határos boertől pörrel megtámadtatván, birtokaiktól rövid uton álnokul, és Sándor meg nagy István XV-ik századbeli vajdák krizofjai (birtoki oklevelei) ellenére – miknek maiglan fönlétüket kezeimben forgott irományok nyomán hitelreméltókép állithatom – megfosztattak, jelennen moldvai divatként a' birtokos családra áradó szerencse és áldás nélkül, haszonbérllő kezelése alatt tengők; magában értetvén, hogy urbéri szabályzat nem létében tulságos zsarolásoktól nyomottan: mirenézve napontai csoportos elköltözés, és más szelidebb bánásmódú boerok földein megtelepülés által enyhítenek szomorú sorsukon. Mint-hogy gyökös jogu ős birtokaiknak visszaszerezhetése szegénységük miatt – mert Moldvában pört indítani, folytatni és nyerni csak sokpénzü embernek lehet – reménységük elenyészett, de sanyaru helyzetükben idegen nyelvű olasz papjaiktól is kevés vigasztalást nyerhetnek – elszéledésre szánták el magukat: előttem érzékenyül kijelentvén, miként akárhova, annálinkább pedig Nagy Magyarországba ősrokonaiik közé örömet átköltöznének, csak minden napi táplálásukra becsületes mód és alkalom nyujtassék: s lelki vigasztalóul magyar papot nyerhessenek. Számtalan pusztaságok és üres telkek léteznek Magyarhonban, miket a' helyesen számító birtokos urak tudom – inkább magyarnyelvű lakosokkal akarnak megnépesíteni, mint idegen csöcselékkal. Ime itt a' jó alkalom magyart nyerni 's megmenteni az elenyészéstől. A' nemzet' őrangyala örvendene 's bő áldás harmatoznék azok'

késő ivadékaira, akik illy hasznos és szép működéssel a' magyar földnek munkás kezeket szereznének. Én becsületszavammal eleve biztossá teszem, az ily jótékony tette hajlandó érdemes hazámfiait, hogy e' kis csoport népben istenfélő, jámbor, munkás, kitűró és alázatos józan embereket nyernének – olly embereket, kikről azon közmondás uralkodik a' moldvai boerok közt: „egy magyar jobbágy többet ér tiz moldovánál”... Hazafiui bizalommal fölszólítom ezen pusztulás martalékává hagyott népfelekezet megmentésében részt venni kívánó magyar birtokos uraságokat, méltóztassanak szándékuk és a' föltételek minőségéről engem legföllebb martius hó közepéig levél által értesíteni stb.”...

Fölszólításom következtében itteni ügyeim gonosz fordulatot vévén, hovahamarébb fejlődtek ki, hogy nekem kikeletkor tanácsolák Moldvát végképpen elhagynom.

A' moldvai magyarok' ujabbkori történetének ismerésüül, ámbár utazásom céljához kevésbé tartozik, nem leend fölösleges elmondanom a' közbejött eseményeket, a' keletkezett feszültség okaival együtt.

1. A' kalugyeriak iránti fölszólításomat ámbár nem hiv kivonatban közölte a' brassói „Gazeta de Transilvania” czimü oláh hírlap; az ebben olvasott dolog némi hozzátoldott szerkesztői jegyzésekkel bosszantá a vajdát, fölböszíté a Prunkul család /a Kalugyeriakat pörrel megtámadó és kifosztó boer család/ szövetségeseit.

2. A' bákóiak folyamodának a' püspökökhöz az ujonnan épített templom és parochia mellé magyarul meg németül tudó lelkes' rendeltetéseért. Ez irigy féltékenységet szült az olasz papokban, mérges indulattá fejlődöt.

3. A' magyar academia fölszólamlásom következtében nevezetes magyar könyvgyűjteményt, imádságos, énekes, naptár 's más-egyéb erkölcsnemesítő és hasznos ismereteket terjesztő darabokból állót küldött, a' magyar papok, kántorok és írástudók között kiosztatandó; a' mi ismét féltékeny haragra inditá az olaszokat. Mi történt mind a' hárommal? rendre elmondom:

A' jászvásári „Albina Romaneaska” czimü hírlapban némi névtelentől gúnyirat jelent meg ellenem Uj-Mózsés (Nou Moysi) fölírással, mellyben sületlen handabandával engem nevetség tárgyává törekszik tenni, hogy Moldvából a' sanyargatott magyarokat, mint Mózsés az izrael népét Aegyptomból, ki akarom lopni...

Moldvából kijöttemkor Brassóban april 8-dikán a „Gazeta” szerkesztőjének, Baricz György urnak nyilatkozatot adtam a gúnyiratra, olly kéréssel, hogy sziveskednék oláhnyelvre áttéve, lapjaiba fölvenni. Megigérte becsületszavára tellyesítését, azonban később, junius 21-dikén kelt 50-ik számu lapjában jelenté, mikép feleletem' közlése nincs hatalmában: értesítvén egyébiránt magán levélben effélének a' moldvai vajda' eszközzésére eltiltatásáról. Más oldalról értesültem arról is, hogy az idétlenül született gúny-



irat magának Mihály vajdának átvizsgálatán mene keresztül. Nyilatkozatom a magyar hirlapokban jelent meg s ekkép szól:

„Az uj Mózsés nyilatkozata Moldva földesuraihoz.”

Tetszett egy névtelennek a' jászvásári „Albina Romaneaska” nevü ujság f. évi 18-dik számában alulírottat „Uj Mózsés” czim alatti gúnyczikkével megtisztelni...

Azon rögzött eszmén nyargal leginkább a' gúnyíró, mintha az uj Mózsés a' kalugyeri magyarokat Moldvából kivezetni, vagyis inkább kilopni épen úgy akarná, mint a' törvényadó Mózsés izrael népét Aegyptusból kivitte; mi által politicalai statustudománybani csekély jártasságát árulja el. Európai organisált statusokban alattomos vagy erőszakos kiköltözést gondolni is képtelenség 's az illető hatalmak' beegyezése 's kölcsönös szerződés nélkül az meg nem történhetik, a' millyen azonban az érdeklett kormány' sérelmére nem lehet, valamint ezt időnkbeli számos kiköltözési példa mutatja. És ezen status jogot az uj Mózsés nemcsak tisztelve érdeklí kigúnyolt fölszólításában, hanem világos kijelentéssel mentve is tartotta. Hasonlitgatásában továbbá, a' magyarhoni oláhság polgári állapotáróli ismeretlenségét bizonyítja, nem tudván, hogy Magyarországbán a' keleti ritusu minden nemzetbeli népfelkezetek a' többi vallásbeliekkel egyenlő polgári jogokkal bírnak; nem tudván vagy talán tudni nem akarván, hogy az oláh nemzet' kebeléből magnások, számtalan nemesek, főhivatalbeliek, országgyűlési követek, megyei kormányzók 's majd minden kormányágnál számos tisztviselők léteznek. Nem tudja, vagy talán tudni nem akarja, hogy az oláh püspökök a' magyarországi gyűlésen a' többi magyar főpapokkal együtt ülnek, a' közhaza' ügyeit tanácsi befolyásaikkal 's szavazataikkal vezetők. Tiszteli alulírott bármelly tartománynak akármi formáju constitutionalis és organicus rendezetét; méltányolja minden népnél a' nemzetiség sz. eszméjét, sőt óhajtja annak tökéletes kifejlődését, azért nem is követel Moldvában a' 60 ezer katolikus magyaroknak sem nyelvi sem vallási előbbkelőséget, mert tudja jól, hogy valamint Magyarországbán minden más nemzetbeliekének az uralkodó magyar nemzetiség' alá kell rendelve lennie, úgy Moldvában is a' magyarnak, nyelv és vallási tekintetben a' moldovánétól függése mulhatatlanul szükséges; de, hogy egy népfelkezet, millyen Moldvában a' magyar, templomi és családi körében olly inséges szorongatások között tengjen, milyentől még a' zsidóság is ment és szabad, t. i. hogy saját nyelvén beszélni, istenét azon imádni, testi és pénzbeli büntetés alatt tilos legyen! azt épen nem látja rendin valónak, miután az idegen elemek erőszakos kiirtatása olly politicalai bün gyanánt rovatott meg a' civilisált Európában, melly a' statusoknak előbb utóbb keserü gyümölcsöket szokott érlelni...” Kelt Brassóban april 8-dikán 1845.

A' második – vagyis bákói folyamodásnak bosszankodásnál

egyéb sikere nem lön; magyartalan pap rendeltetett oda lelkészül.

A' harmadikra nézve azt jegyezhetem föl, hogy még Moldvában létemkor értesültem az ojtosi passushoz több láda könyveknek érkezteről, mik csakugyan megjöttek a' moldvai vámhivatalhoz, de ott már kibocsátott letiltás várta. Bevitettek végre Jaszsziba, belőlük mindazáltal a' magyarok nem részesítettek.

Megmozdultak tehát Jerney felszólítására az Akadémia s az oláhok, csak azok, akiknek leginkább kellett volna: a földesuraink nem. Ezt e helyt, ha mással nem is, azzal a szótlansággal, részvétlenséggel bizonyíthatjuk, mellyel a csángók visszatelepítésének a kérését, e jobbágyfelszabadítással, úrbérrendezéssel, agrárreformmal szorosán összefüggő kérdést fogadta. A népünkkel való tervezgetés s az érte való aggodás, egy-egy rövid újságcikkben, vagy éppen egy félmondatnyi sóhajtásban tört ki. Az Erdélyi Híradó 1844-iki évfolyama 107. lapján olvashatjuk a székely kivándorlásról:

– Mennyivel erősb volna Erdély, ha az Oláhországba vándorlottakat saját keblében birhatná. Véleményünk szerint az országgyűlésnek kellene akadályozni s a kimehetést szorosb határok közé szorítani. Mennyi népetlen helyei vannak Erdélynek és a testvérhonnak, hol azok letelepedhettek volna! A Mezőségen, Magyarhon pusztáin, mennyi ember megférhetne, ha azt vesszük föl, hogy a népesség miatt vándorolnak el, mi pedig nem úgy áll. A kormánynak, de inkább magunknak kell erről komolyan gondolkodni.

Dobrossy István, a csángó népdalokról írva kritikát, így sóhajtott fel a Pesti Divatlapban (38):

Olly kevés a magyar, s még sem tudjuk a moldvai atyfiakat alföldi pusztáinkra áttelepíteni, míg egy száz lelkész, seregestől viszi be Erdélybe a württembergi svábokat!

A 48-as kor igazi reformokat váró magyarjának a terveit s a halogatás, akarattalanság miatti csüggedését így fejezte ki egy névtelen az Erdélyi Híradóban (40. a.):

Nem helyes, korszerű és üdvös lenne-é, kérdem, valahára e bajon /a székely kivándorlásan/ is segítenünk, legalább segítsérről komolyan gondokoznunk, 's ez által vérünknek, a derék székely

fajtanak elcsenevészését, elkorcsosulását, erkölcs alá süllyedését meggátolnunk, kivándorlástól, idegen földre és égalj alá vetődéstől megmentenünk. Kinek nem fáj szíve, midőn hallja, hogy a' tisztaságszerető, vitéz 's szabad székely Moldvában és Oláhországban tyrannismusról híres nemzeteknek önkénye 's igája alatt rabszolgai alázatosságban él? Kinek nem hül vére, ha elgondolja, hogy azon ezrekre menő férfiak és leányok, a székelység virágának egy része, ifjú sarjai... előbb vagy utóbb zsoldosok és kéjencek állati ösztöneinek szolgálivá, bűnös szenvedélyek s aljas indulatoknak lesznek eszközeivé...

És vajjon mi által lehetne mindezeket, ha nem egészen is, legalább nagy mértékben meggátolni?...

Urbéri és örökváltsági rendelkezések következtében egy nagy változásnak megy elébe hazánk; a' birtokképesítési törvény gazdasági állapotainkban ugyszólván egy kis kárnélküli csendes revolutiot csinál, mi által az egész ország birtoklási rendszere tetemes fordulatot veend; vajjon nem lenne jó ez alkalmas perczet megragadnunk 's azt úgy használnunk, hogy általa egész országunkra nézve egy jobb jövőnek alapja tevődjék le, az az: nem volna e czélszerű szerfelett elszaporodott s ennél fogva silány tengődésre vagy kivándorlásra kényszerült székely atyánkfiait, rájok, mint a' birtokosokra nézve méltányos, körülményszerű 's magán és közérdekekkel megegyező feltételek mellett az ugynevezett „Mezőségre” telepíteni?

/E népességarányosításon kívül betelepítést is kell végezni. E betelepítettek/ természetesen nem lehetnek mások, mint legelsőb és mindenk felett a mi testünkben való test, és a mi vérünkben való vér, vagy is idegen hazákban élő rokonink /a csángók/... Így legalább egy csoportban lenne mi magvar e' világon van, 's jól esnék a' hazafinak tudni, hogy véreből földönfutó nincs, 's hogy a' magyar elsőől utolsóig ősei hazájában és szabadságában elnvomatlan él.

Fájdalommal kell azonban megvallanom, hogy ez eszme ám-bár többiben és igen lelkes hazafiak által pendített meg, eleitől fogva nem nyerte meg hazánk fiainak azon részvétét, melyet bizonyára érdemlenné; míg a württemberg-iek bévándorlása honunk és Magyarország: német ajku lakosainál is legnagyobb és állandóbb rokonszenvet ébresztette 's azt már is látható sikerhez vezette, elannyira, hogy 1846-iki május végéig (a' Volksfreund 24-ik száma szerint) csupán Erdélyben 645 család telepített le honunk legnépesebb részében a' Királyföldön, mi azóta bizonyára legalább ezerre felrúgott; Magyarországon pedig Oraviczán 160 családnak adtak ingyen köz helyet a' meglepedésre, Vankovácson 64 ezer hold föld került egy bécsi tózsér birtokába, ki azt, mint szintén egy nagy nevű herceg is ujonnan vett magyar birtokát, németekkel szándékozik betelepíteni... Igen a' németfaj mindent elkövet saját eleme gyarapítására, míg mi a' legnagyobb

közönyt és hanyaglást mutatjuk e' tárgy iránt; igen, a' sváb bevándorlók mindenféle tárt karokkal fogadtatnak, míg Jerney lelkes felszólítására egy résztvevő hang sem válaszol, Bugát hazafias kérései visszhang nélkül repülnek el: a' 15 millió nép és az ország nagyobb részétbiró földesurak között, egy szó nem emelkedék idegen földön élő rokonaink jöttét idvezleni, nem, befogadásukra legkisebb ajánlatokat tenni! Jöhet idő hazafiak! midőn a' nemzet e' mondhatatlanul vétkes indolentiát meg fogja bánni. Jöhet idő, midőn azon eredmények, miket ezen mulasztásunk: honunk bételepítését mindenek előtt véreinkkel eszközölni, idézett elő, maradékaink átkát vonandja egykor fejünkre. Szóval jöhet idő, midőn eme hanyagság felette drágán fogja magát rajtunk megbosszulni.

**4.** Annál, amit a reformkor néhány buzgó lelkű magyarja tervezett s gondolt, ma sem tervezhetünk, gondolhatunk többet. Meg is állhatnánk itt e fejezet tárgyalásánál. Ha mégis tovább megyünk, ezt csak a teljesség kedvéért tesszük s utóbbi száz évünknek egy újabb oldalról való megismerése kedvéért.

Reformtörekvéseink elfojtódása miatt nem kell külön beszámolnunk arról, hogy mi lett a 48 előtti tervek sora. Elbuktak a szabadságharccal s e könnyű felelettel legalább megszabadulunk attól a válaszadástól, hogy mi lett volna, meg lett volna-e, ha a csángó visszatelepítés gondolatát a végrehajtásig hajszolta, erőszakolta volna egy-két elszántabb magyar.

48 helyett azonban a 40 évvel későbbi időből, a múlt század nyolcvanas éveiből válaszolhatunk erre a kérdésre. A nemzet a milleneumra készült s az önfeledt ünnepi hangulatban sokfajta nacionalista ötlettel lehetett az embernek feltűnést keltenie s népszerűségre szert tennie. A bukovinai születésű László Mihály képviselő, aki a legszenvedélyesebb hangú röpiratot írta a csángókról (67), felélesztve a visszatelepítés gondolatát, Pusztaszeren akart egy tágas falut létesíteni a bukovinaiakból, az ezredéves ünnep emlékére (61: 199. o.):

...Biztat a jövő, hogy nem fogjuk elveszni hagyni keleti testvéreinket, s ha már annyiszor kerestünk egy velünk rokon

népet, itt a közelben meg kell, hogy halljuk moldvai csángóink segélykiáltását oláh elnyomói ellen, nehogy ők is úgy elvesse- nek, mint a besszarábiai magyarok. Adjunk nekik iskolákat, ta- nítókat és magyar papokat, ha nem tudjuk őket betelepíteni, s akkor meg lesznek mentve; a bukovinaiakat pedig kevesebben lévén mielőbb telepítsük be, ha nem akarjuk, hogy akár a muszka, akár az oláh elnyelje őket.

Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékekkel akarja a nemzet megörökíteni ezeréves állami életét; az emlékek egyik maradandó monumentuma az le- hetne, hogy egyelőre bukovinai csángóinknak Pusztaszer tágas földjén egy nagy falvat építenénk s ide letelepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!

Az ötlethez tapsolt a századvégi Magyarország, a csángó képviselő s témája, gondolata népszerű lett. Szádeczky Lajos történész, Moldvában és Bukoviná- ban járva, útijegyzeteivel tovább csiholta a hangulatot (66), s amint máshelyt leírta, a sok lelkesedésből és buzdításból annak rendje s módja szerint, csakhamar bizottság, mozgalom, sőt még betelepítés is keletkezett (123: 3–7. o.):

Az 1882-ik év végén országos mozgalom indult meg a buko- vinai székelyek visszatelepítése érdekében. Alkalmat adott rá az Alduna szabályozása, ahol telepítésre alkalmas földterületek ju- tottak a kincstár birtokába.

A bukovinai székelyeknek egy küldöttsége jött Magyar- országba és Tisza Kálmán miniszterelnöknél és Szapáry Gyula pénzügyminiszternél tisztelegve, kérték, hogy hozzák vissza őket a régi, igazi, édes hazába.

A kormány beleegyezett a telepítésbe, de tekintettel Ausztriá- ra, hivatalosan ő maga nem intézhette a telepítést, hanem rá- bízta a magyar társadalomra, támogatást nyújtván az Alduna sza- bályozását végző kormánybiztosság által, melynek élén Nagy György kormánybiztos állott.

A betelepítés intézésére országos bizottság alakult, gróf Som- sich Pál képviselőházi elnök vezetése alatt. Benne voltak a kép- viselőház leglelkesebb tagjai... s a közélet jelesei... és e sorok írója.

A bizottság /„csángó bizottság”/ 1882 decemberében kezdte meg működését, mely legelőbb is arra irányult, hogy pénzalapot gyűjtsön a beszállítás költségeire. Egyelőre ezer embert akartunk betelepíteni, amennyinek elhelyezésére Pancsova közelében hely és földbirtok volt.

A magyar társadalom lelkesen karolta fel az eszmét s a napilapok támogatásával gyorsan gyűlt a pénz, úgyhogy néhány hónap alatt több mint 50.000 forint állott rendelkezésre.

A bizottság 1883 elején megbízta herceg Odescalchi Arthur akkor országgyűlési képviselőt és e sorok íróját, hogy menjünk ki Bukovinába és hozzunk ezer székelyt az Alduna mellé.

Március 16-ikán indultunk el Budapestről... Keleti véreink úgy fogadtak, mint megváltót...

Március 19-én munkához láttunk... bejártuk az öt falut, összeírtuk a kiköltözni óhajtókat, pénzsegélyeket osztottunk ki közöttük a moldovai munkaelőlegek visszatérítésére. (Csak Hadikfalva 30.000 forint előleggel volt lekötve Moldovába tavaszi és nyári munkára). A nép tömegesen tódult elénk és iratta fel magát, úgyhogy ezer helyett kétezernél is többen iratkoztak fel, akik készen állottak a vasúton való bejövetelre és 200 ember húsvét után szekereiken Erdély felé volt indulandó.

Jelentést tévén a nagyméretű mozgalomról a bizottságnak: ez, minthogy hatásköre csak ezer ember behozatalára terjedt ki, a kormányhoz fordult a megfelelő intézkedések megtételére. Az eredmény az lett, hogy engedélyt és megbízatást nyertünk az összes jelentkezők behozatalára.

Március 30-án megindult a modern népvándorlás. Ekkor indították az első vonatot a hadikfalvi állomásról, több mint 600 emberrel, leginkább Andrásfalváról. Ezzel jött vissza a küldöttség is.

Április 2-án indultak a második vonattal a fogadjisteni és istensegitsi székelyek, Klopp mérnök vezetése alatt, mintegy 900-an, és április 3-án a hadikfalvaiak. összesen 2200 lélek jött be akkor, köztük 1150 férfi és 1050 nő és gyermek.

A bevándorlókat a magyarországi vasúti állomásokon rajongó lelkesedéssel fogadták és vendégelték. Szegedtől hajón mentek Pancsovára, amelynek közelében, Hertelendyfalván és Sándor-egyházán (előbb Nagygyörgyfalva) telepítettek le.

A szekeres gazdák Istensegitsről április 18-án a maguk fejétől indultak, 41 fedeles szekéren, családjaikkal. Ezek aztán a többiek közé telepítették.

Mindezzel még nem ért véget a megindult áramlat. József-falva 7–800 lakosa közül 200 szintén felíratta magát a bejövetelre, de otlétünkör még néhány heti előkészületre volt szükségük, hogy indulhassanak. A többi falvakban is voltak néhány százan akik az első alkalommal nem jöhettek, de azután csakhamar felkészültek a bejövetelre. Ezek aztán sürgető kérésekkel ostromolták a bizottságot, hogy szállíttassa őket is be, mert eladván mindenüket, különben koldusbotra jutnak.

A „csángó bizottság”, amely feladatát az első betelepítéssel befejezettnek vélte, 1883 ápr. 11-én tartotta utolsó ülését és át-

adta az ügyek további intézését az ápr. 29-én megalakult „Csángó-magyar egyesületnek”.

Az új egyesület átlátta, hogy nem hagyhatja cserben a bejövételre felkészült szegény népet s május elején ismét kiküldötte Bukovinába herceg Odescalchi Arthurt és e sorok íróját, hogy szállítsuk be egy vonaton azokat, akik szegénységeiket eladva, Bukovinában többé nem maradhattak. Letelepülésükre Kubin mellett az Aldunánál, Balvanistie határában (melyet a régi Keve vára emlékére Székelykevének nevezünk el), jelölve ki helyet.

Május 7-én érkezünk meg székelyeink közé Józseffalvára, amely örömmámorban úszott... Még ugyanazon napon összeírtunk 220 kivándorlót s éjjelre már Istensegitsre mentünk s hétfőn estére Hadikfalván át Andrásfalvára érkezünk. Mindenik faluból néhány százán készültek bejönni... Nem volt könnyű feladat, mert csupán Hadikfalván 442 ember iratta fel magát előzetesen a plébánosnál, akik mind jönni kívántak. 150-re redukáltuk.

A különvonat május 11-én indult Bukovina fővárosából, Szucsaváról... a második népvándorlás mintegy 900 emberével.

Még ezzel sem ért véget ez évben a betelepítés. Az andrásfalvi ref. gazdák, mintegy 150 család, aratás végeztével szintén bejöttek, Tomka Károly lelkészük vezetése alatt; úgy, hogy őszre Andrásfalváról az egész ref. hitközség Hertelendyfalvára telepítették át.

Ezekkel együtt a beköltözött bukovinai székelyek száma mintegy 4000-re emelkedett, akik az említett 3 községben telepítettek le.

A hangulat illusztrálására, mely a betelepítetteket fogadta s a bukovinai székelyeket is áthatotta, kiírtam a Pesti Napló, az akkori legolvasottabb újság, 1883-iki évfolyamainak megfelelő számaiból a tudósítók táviratait az első csángó csoport hazafelé vezető útjáról:

*Hadikfalva, márc. 30.*

Leírhatatlan az az öröm, hogy a megváltás nagy műve ténynyé vált s az első csoport csángó ma délután 2 órakor útnak indulhatott...

Tömegesen jöttek a környékről s az utcán hullámozott a nép. Egymástól kérdezték, vajjon csakugyan igaz-e, hogy végre hazájukba térhetnek vissza és kitörő örömben egymás nyakába borultak, áldva a sorsot, mely beteljesedni engedé oly rég táplált reményüket...

*Chyrow, márc 31.*

Bukovina határa messze mögöttünk van, egy napi út után közeledünk a magyar határhoz, melyet éjfélkor átlépünk.\*) A vonaton 300 férfi, 200 asszony, 100 gyermek van. A rend egy percre sem zavartatott meg, sem a beszállásnál, sem az úton... Szaniszlón herceg Odescalchi a kisgyerekeknek meleg tejet adatott, Stryjben bort osztottak szét. Ráncz Antal 77 éves agg, beteg létere erővel beszállott a kocsiba, hogy Magyarországon haljon meg. Ma délelőtt meghalt. Hulláját Stryjben az állomásfőnök egy hatósági közeggel átvette. Pénzt hagytunk temetésére. A nép jóhangulatát a gyászos eset nem zavarta meg, mert mindenki el volt készülve halálára...

*Tokaj, ápr. 1.*

600 csángó viruló egészségben, erőteljesen 1 órakor ide érkezett. Odescalchi herceg szónoklattal üdvözöltetett s egy pohár tokaji nektárt ürített a csángók boldogságára. A nektárból új testvéreinknek is bőven jutott, kiket, mint a jövő reményét a közönség lelkesen éljenzett. Válgjanak a haza javára!

*Nyiregyháza, ápr. 1.*

Utunk valóságos diadalmenet. Szívből jövő lelkesedés fogad mindenütt. A szemekben könnyek, az arcokon meghatottság tükröződik, „Isten hozta a csángókat!”, e kiáltással fogadnak bennünket. Mezőkön, falvaknál, falvak mellett mindenütt lelkesült éljenző néptömeg üdvözli az érkezőket...

A csángók őszinte megindulása leírhatatlan. Az öregek áldólag terjesztik ki karjaikat üdvözlőik felé. Sírnak, áldják Magyarországot és a bizottság tagjait, különösen Odescalchi herceget, kit imádnak... Dalolták bús nótáikat. Maguk csinálták e nótát:

Megy a gőzös Pancsovára,  
Odescalchi igazítja.  
Esik eső karikára,  
Odescalchi kalapjára.

Legnagyszerűbb volt a fogadtatás Nyiregyházán... Az egész város talpon volt, 20 tagú bizottság intézte tegnap óta a fogadtatást. Ezrekre menő közönség szünni nem akaró éljenzéssel fogadott a Rákóczi hangjai mellett. Krasznay polgármester lelkes szavakat intézett hozzájuk... Csángóink sírnak és újjonganak. Nyiregyháza kitett magáért, minden egyes számára ebéd volt gyulással, sódarral, peccsenyével és borral.

*Debrecen, ápr. 1.*

Az első csángó szállítmány ma itt átutazott... Az érkezőket a polgármester melegen üdvözölte. A vonatnál 30.000 főnyi néptömeg kiáltott éljent... A csángók között 800 cipó, 1200 pereg, 800 kolbász, tepertyő, szivar és nagymennyiségű bor osztatott ki.

---

\*) Galicián keresztül szállították u. is. a bukovinaiakat.



A csángó férfiak egyes wagonokban beszédeket tartottak a tolongó tömeghez és azt kérték, hogy testvéri csókot válthassanak debreceni testvéreikkel... Midőn a város polgárságának szíveségét megköszönték, könnyeztek. Meghatva kívántak áldást szabadítóikra, kik mint mondták a „tűzből kihozták” őket.

*Szolnok, ápr. 2.*

Éjfélkor Püspökladányba érkeztünk. Az előjáróság díszben, zenével fogadott. 2 óraker Kisújszálláson zenével, ovációkkal fogadtak. Útközben üdvözléseket intéztek hozzánk. A föld népe sírva panaszkodott, hogy a rendőrök nem engedik a csángókhoz jutni, kiknek messziről ételneműt és pénzt hoztak. Érzékeny jelenetek egész sora fordult elő. Debrecenben Lakatos Imrénét, Szüts Klárát szülési fájdalmak lepték meg. Szolnoknál a gyermek világra jött. Neve Mezei lesz. Szolnok beviteti az asszonyt s ápoltatni fogja.

Szolnokra ötkor érkeztünk. Hegedüs Béla főkapitány, Schefcsik István polgármester üdvözöltek. A csángó gyermekeknek tejet, a többinek ételneműt osztogattak. Szegedre kilenckor indulunk, hol nagy fogadtatásra készülnek. Odescalchival és nejével az „Ausztria” gőzösön megyünk. Két katonaszállító uszályhajóban vannak elhelyezve a csángók Csongrádnál, Szentesnél meg fogunk állani. Itt is nagy készülődések történtek fogadtatásukra.

Tizenkilenc óráig tartó utazás után Sátoraljaújhelytől végre néhány órai pihenésre is jut időnk. Azok a lelkesült ovációk, melyek egész útunkban kísérték bennünket, egy percet sem hagytak betöltetlenül. Őszinte, szívből jövő lelkesedés volt az. Ovációk, melyeket semmi más nem készített elő, mint a lelkesült közakarát, a magyar nemzet erős nemzeti érzülete. Hatóságok úgy, mint egyesek vetekedtek, hogy szívélyességben felülmúlják egymást. Üdvivalgások kísérték a népvándorlást. A városok nagyszabású ünnepeleikkel, lakosaik tömeges megjelenésükkel tüntettek.

Megható jelenetek egész sorozata kísért bennünket. Püspökladányban láttam egy ősz embert, kit két fia karján vezetett. Mint mondták, nehéz beteg. Éjfélkor elhozatta magát a pályaudvarba, hogy kezet szoríthasson csángóinkkal... Arcuk /a csángóké/ sápadt, azokkal az erős vonásokkal és barázdákkal, melyeket a szüntelen nehéz munka s a rossz táplálkozás idéz elő. A herceg és a bizottság tagjai csodákat beszélnek az emberek kitartásáról. Nyáron túlfeszített munka rossz táplálkozás mellett, télen oly szomorú tengés, melynek leírása könnyeket csal szemünkbe. Nem csoda tehát, ha sirtak, újjongtak örömben, midőn megpillantották új hazájukat.

Isten áldja meg Magyarországot! Éljen Magyarország! – volt a felelet a szívélyes üdvözlésekre. Ősz apák felemelték fiaikat karjaikra s örömsugárzó arccal kiálták: Nézd fiam, ez Magyarország!

*Szentes, ápr. 2.*

Szolnokon a csángók hajóba hordozkodása két óráig tartott. A parton egybegyült nagy tömeg éljenzéssel üdvözölte őket. Ételt italt bőven hordtak be a csángóknak, kik meggörnyedve viszik a sok ételneműt. A fedélzeten Odescalchi herceg kiválogatott 30 pár legényt és leányt s csángó zene mellett táncra perdültek. Ó- és Újkécskénél és Várkonynál a parton zászlóval, éljenzéssel üdvözöltek. A csángók a fedélzetről viszonzják az üdvözlést. Bús csángó-dalokat énekelnek. A parton állók mindenütt üdvözölnek s közben pisztolydurranások fogadnak. A csángókból egy csoport folyton a fedélzeten van és éljenzi a parton állókat. Odescalchi hercegnő velünk tart, a csángók nagy tisztelettel köszöntik s beszédbe elegyednek vele...

*Szeged, ápr. 2.*

Egész Szeged talpon van. A néptömeget alig lehet csöngetéssel, hajófüttel eltávolítani. A közönség szüntelen éljenzi a csángókat. Az egész parton zászlók, mozsárdurrogás. A felső rakpart hosszában fáklások és óriási néptömeg hullámzik. A város ki van világítva, riadó éljenek hangzanak. Nagy kormánybiztos Odescalchi herceget meghatva megcsókolja. A csángók a partra kitódulnak.

Nagy... a csángókhoz fordulva következő beszédet tartá: „Azon rokonszenves fogadtatás, melyben önök, mióta hazánk határát átlépték, mindenütt részesültek, bizonyára érezteti önökkel, hogy testvéreik között vannak; de ha nem is tárulna ölelésre a rokoni kar, ha nem törnének is ki a viszontlátás felett érzett öröm lelkesült hangjai, még akkor is érezniök kellene, hogy az édes hazának oly sok szenvedés és dicsőségtől megszentelt földén járnak, és ha nem éreznék, nem árulná-e el szívok dobbanása, hogy itthon vannak? megsúgná az erdő, mező és a dalos madár, ékesszólóan bizonyítanak még a néma kövek is. De hiszen önök látják, tudják, érzik, mily gyöngéd szeretettel fogadja az édesanya keblére önökben oly régen várt és oly sokáig nélkülözött fiait...

Odescalchi meghatva válaszol... Szluha főkapitány a csángókhoz buzdító szavakat intéz ...

Holnap reggel tizkor Pancsovára indulunk. Csángóinkat a kormánybiztos átveszi, mire Odescalchi herceg Budapestre utazik.

*Szeged, ápr. 3.*

A csángók ma reggel néhány itteni utcán körutat tettek... A lakosok megtömték a csángók minden zsebjét süteménnyel... Egy gyermek ma éjjel meghalt. Kiteszik s a város eltemetteti. Amint a főpiacon a csángók végighaladtak, a nép körülfogta őket s keszkenőjét, kötényét, gyümölcsét, ételneműjét a csángóknak adta. Az elinduláskor is hasonló megható jelenetek fordul-

tak elő. A nép tömegesen tódul a hajóra, szegény s gazdag egyaránt, kávé, frissítőt, kenyeret, ruhaneműeket osztogat...

*Ó-Becse, ápr. 3.*

Ó-Becsen Szulik József prépost ragyogó ékesszólással fogadott...

*Titel, ápr. 4.*

Titelre, utolsó állomásunkra tizenkettőkor érkezünk. A zászlókkal díszített kikötőt nagy tömeg lepte el, magyarok, szerbek egyaránt. Mozsárdurrogások és éljenvihar közt léptünk partra.

A kormánybiztos mindegyik csángóval behatóan értekezett viszonyaik felől s tanácsokat oszt, panaszait meghallgatja, előkészíti őket jövő életükre... Csángóink nyugodt lélekkel néznek a jövő elé s hálásak a sok jóakaratóért.

*Pancsova, ápr. 5.*

Szerencsésen eljutottunk a dicsőséges, de hosszú út célpontjához: 6 óraker érkezünk Nagy-Györgyfalvára... /Később Sándoregyháza/. Egy Csobot nevű zászlót ragad kezébe s a csángók alája gyülekeztek. A kormánybiztos egy magaslatról mutatta meg nekik az ígért földjét: „Ez az a föld, ugymond, melyet ti ígért földjének neveztetek. Mit ígér nektek e föld? Boldogságot, jólétet és megelégedést, de csak azon feltétel alatt, ha ti is viszont ígérték neki hazaszeretetet és hűséget. Szívre tett kézzel és felémelt ujjakkal, itt, az Isten szabad ege alatt esküdjetek meg, hogy hívek lesztek a hazához és a trónhoz... Hosszas, zajos „esküszünk” kiáltás hangzott. A pillanat igen ünnepélyes, igen megható volt.

A nemzet s a képviselő és kormánybiztos vezetők azonban, akik ezt a pisztolydurrogásos, ovációs, bizottságos, tokaji nektáros, hazafiúi csókos, bús-énekes operett felvonulást csinálták (melyben sok megható is van), a telepítést igen rosszul végezték. Az »ígért földje« a Duna veszélyes árterülete volt, melyet már 1865-ben elkezdtek vízmentesíteni s betelepíteni svábokkal, tótokkal. Ezeket azonban 3 hatalmas árvíz mosta ki az Alduna mellől (Nagy, 68). E súlyos figyelmeztetési ellenére sem végezték el jól az újabb ármentesítést sem s 1888-ban a bukovinaiakat is elöntötte a megáradt Duna, tönkretéve ötévi munkájukat. Sokan el is hagyták az Alduna vidékét s vagy Bukovinába mentek vissza, vagy a „bácskai szerb s sváb falvakban

széledtek szét (Oberding, 230: 201. o.). De még a víznél is nagyobb baj volt, hogy a bukovinaiaknak csak a falvak végei jutottak, mert a központi részeket az előttük kimosott svábok és tótok kapták. Ezek nagyobb mezőgazdasági kultúrájával a szegény és szinte nomád életet élő, azelőtt munkára folyton Moldvába járó, faluvégre szorult bukovinaiak nem tudtak megbirkózni a vegyes falvakban. 1938-ra, amely évből részletes szociográfiai leírásunk van az egyik aldunai székely községről, Hertelendyfalváról, szinte teljesen elproletarizálódtak. Számban ugyan ők vezettek (a szaporaságukat ott is megőrizték, látogató püspökük szerint közöttük »nem az egyke, hanem a tizenegyke divatos«) – de a szegénységben is. Betelepített apáik vagy nagyapáik fejéenként 10 hold földet kaptak s 1938-ban már 57 teljesen nincstelen, 223  $\frac{1}{4}$ –2 holdas, 126 2–10 holdas, 23 10–20 holdas és 6 20–50 holdas volt közöttük. Tönkrement sorsukon csak a közellevő Belgrád és Pancsova munkaalkalmi enyhítettek (Thomka, 229).

Az aldunai sváb és tót falvak mellett 1883 után még Erdély más, különböző nemzetiségű falvait próbálták kifoltozni bukovinai magyarokkal. Az 1. sz. térképen fel vannak tüntetve azok a helyek, melyeken a mintegy 4 évtizeden keresztül tartó telepítések, a magyarság erősítésének, sajnos rosszul sikerült szándékával, bukovinaiakat, mintegy 2500–3000 magyart, szétszórtak (Oberding szerint (230: 201–3. o.) 1883-ban Gyorokra 125; 1888–92-ig Dévára 54; 1910-ben ugyanoda 72; 1892-ben Vajdahunyadra 19; 1900-ban Babsára, Vicére, Magyar Nemegyére mintegy 25–30 családot telepítettek (utóbbi három helyen rögtön elszéledtek), 1905-ben Marosludasra 13; 1910-ben Sztigyszentgyörgyre 52, Csernakereszturra 110 családot.) A telepítést először a földművelésügyi minisztérium végezte, majd különböző magánosok. Ennek persze csak botrány lehetett a vége: a csángó telepítést, mint már a legelején is, pártpolitikai célokra használták fel (Szabó, 128).

5. A 67-es Magyarország ilyen erkölcsé és hazafisága mellett történhetett az meg, hogy míg a bukovinaiak visszatelepítése folyt, a többszázados székely kivándorlás éppen a tetőfokára hágott. Hiába jelölte meg néhány derék magyar a kivándorlás megakadályozásának a módját, nem hallgatott rájuk senki. Tusnádi, még a kiegyezés előtt, a már felvetődött gondolatot ismételte: Erdély belseje felé kell irányítani a székelyt. E befelé-telepítés kivitelére a hatalmas mágánásainkat buzdította leginkább, a Károlyiakat, Zichyeket, Esterházyakat, Wenckheimeket, a székely eredetű Andrásyokat, »kik birtokaikat még most is per puszták et praedia számlálják.« Nem hajlott azonban közülük a dologra egyik sem. Koós Ferenc egy másik tennivalót jelölt meg később (75. II.: 282–3.):

Aki itt keresetet fog találni, annak eszeágába sem fog jöni a szomszédba kimenni. A csiki és háromszéki székely elég ésszel bir arra, hogy nem viszi, nem küldi gyermekét Bukarestbe ipartanulásra, hogyha azt Brassóban jó helyre el tudja helyezni. A Brassó vármegyei csángó sem menne és nem küldené fiait, leányait Bukarestbe szolgálni, ha őket idehaza szolgálatra adhatná. Kényszerhelyzet ez és nem valami plátói szerelem Románia s ennek fővárosa iránt. Megyen, mert tudja előre, hogy ott tüstént helyet talál, mihelyt oda megérkezik. Adjunk csak idehaza alkalmat és módot a megélhetésre s bizonyosak lehetünk a felől, hogy nem fog Bukarestbe sietni. Gyárak kellene a Székelyföldre s mihelyt ezek létre fognak jönni, a kivándorlás le lesz ezek által csapolva...

A Romániába való kibújdóság, mely reánk nézve erkölcsileg úgy, mint nemzeti tekintetben, valóságos csapást, pusztulást rejt magában, csak akkor fog teljesen megszűnni, midőn kenyérkereső népünk, iparosaink kenyéroket, legalább oly arányban, mint ma Romániában, idehaza is meg fogják találni.

A liberális Magyarország jellemző gondolkodását e kérdésről nem e kor magános magyarja fejezte ki, hanem a »jobbmagyar« asszimilánsa, aki a csángókat számunkra meghaltaknak sirdogálta el s már egyegy korhadt fakeresztet is állított a sírjaikra (Rubinyi, 96), s a snájdigul meghajolni tudó, méltóságos ura-, mozó, Herczeg Ferenc tollára való újságíró jogászfíúja,

aki rendkívüli éleslátással vizsgálva meg a romániai magyarság szimptomáit, ilyen csupa merő humanitással teli propozíciókat terjesztett szeretett nemzete elé. (Sebestyén 106: 6., 16., 51–5. o.):

Munkámnak propositív része évtizedekre szóló munkának vázlatos terve. A kidolgozást, a részletekbe való elmélyedést kerültem. Ráér az akkor, amikor az idő alkalmasabb lesz a nagyobb szabású nemzeti kötelességek teljesítésére.

Azzal a szándékkal, amellyel én a Romániában élő magyarok dolgát tárgyalom, semmiképpen sem lehet szembeállítani azt a kifogást, hogy ez jogot ad Romániának ahhoz, hogy hasonló szándékkal közeledjen a magyarországi románokhoz. A magyarországi románok magyar állampolgárok, a Romániában élő magyarok azonban nem román polgárok.

...Nem az az én ideám, hogy útját állja az államhatalom egyik-másik kivándorlónak, hanem az, hogy a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezzen a kenyerét vesztett népet foglalkoztatni s a kivándorlás szükségét és ezen a módon a kivándorló kedvét csökkenteni. Akinek aztán semmi sem jut, akinek nincsen meg a mindennapi kenyere és kénytelen a vándorbotot kezébe venni, azt ne eresszék, hanem vezessék oda, ahová menni akar.

És itt kezdődik a vándorlás szabályozása. Romániában a következő városokban van konzuli képviseletünk: Bukarest, Berlád, Braila, Foksány, Folticsén, Galac, Gyurgyevó, Jászvásár, Konstanca, Krajova, Plojest, Szulina, Tulcsa, Turnseverin. Tehát az országnak minden részén s a magyar centrumok csaknem valamennyiében. Önként kínálkozik mostmár az a gondolat, hogy minden konzuli hivatalhoz osszon be a magyar kormány egy-egy tisztviselőt, akinek egyetlen feladata, hogy a konzuli kerületben szemmeltartsa a munkáskeresletet a munka minémúsége és kereslet nagysága dolgában egyaránt s erről a magyar-román határon fölállított magyar határrendőrséget a magyar bevándorlók irányítása végett értesítse. Ilyképpen elérjük azt, hogy a bevándorló okvetlenül munkához jut, ha van munka, anélkül, hogy előbb be kellene kóborolnia az országot, ha pedig nincs munka, mindjárt föl lehet világosítani a bevándorlót s a aki okos, rá lehet bírni a visszatérésre.

Ennek a tervemnek a propagálása közben többször hallottam azt az aggodalmas kijelentést, hogy az ilyen klasszikusan szervezett gondoskodás fokozni fogja a kivándorlást... Ez a föltevés nem felel meg a valóságos helyzetnek. Elsősorban is abból indulván ki a terv, hogy a magyar kormány még idehaza törekszik a kivándorlás szükségét erejéhez képest csökkenteni, a munkaközvetítő szervezet csakis azok részére szólhat, akiknek

e gondoskodásból már nem juthatott s akik kénytelenek lennének a reménységnek legteljesebb hijjával is kivándorolni. Ezeket tehát nem csábítja a szervezet, hanem csak megmenti a haszontalan kóborlástól s esetleg a pusztulástól.

Természetesen azokra nézve is volt Sebestyénnek propozíciója, akik a magyar állampolgárságukat elvesztették, a hontalanokra nézve, akikről már szóltunk. (46, 48. o.):

Ezen a bajon könnyűszerrel segíthetne a belügyminiszter. Csináltatni kellene kis füzetkét, amely magában foglaljon mindent, amit a Romániába kivándorlónak tudnia kell; nevezetesen: mely városokban van konzuli hivatalunk, milyen időközökben kell a konzuli hivatalnál jelentkezni az állandóan letelepedetteknek, mit kell fizetni bizonyos íráskért, útlevéért, házassági engedelemért, stb., szóval, az illető törvények és a konzuli tarifa igen rövid és egyszerűen megfogalmazott kivonatát. Ezt a füzetet aztán minden Romániába vándorló embernek az útlevéhez kellene csatolni – ingyen.

...Bukarestben és azokban a vidéki városokban, ahol konzuli képviselőnk van, alakuljon valami bizottság, amelynek egy magyar konzuli tisztviselő is tagja. Ezek a bizottságok alkalmas módon tudassák a honosságukat vesztett magyarokkal, hogy könnyűszerrel visszakaphatják honosságukat, ha akarják...

Hogy az olvasó haragja ne zúduljon csak szegény Sebestyénnek, kora hű fiának a fejére, emlékeztetek e könyv előbbi lapjairól Hegedűs Lóránt, aki »kivitelnek« mondta a székely kivándorlást, a liberális Magyarország nagyobb dicsőségére.

**6.** Sokan és sok oldalról megmutatták már, hogy a világháború idejére mennyire kiviláglott magyar népünk árvasága. Ez a telepítési botrányok és a propozíciók elülése után a csángó ügyben is megmutatkozott. Senkinek se jutott eszébe, hogy a nagy háborút, melyben annyi magyar vére elfojt, a fajtánk érdekében hasznosítsuk. Csak egy ember gondolt erre, akit sokáig tiszteltünk magunk között s aki a magyarságtudománynak egyik lelke volt: Györffy István. 1916-ban döb-bent ő rá először, hogy a valósággal ellentétben nem a csángókat tüzzel-vassal románosító Románia él el-

nyomóként a világ ítélete előtt, hanem a román propaganda ügyessége folytán mi, akik a korabeli gondolkozáshoz és módszerekhez képest a legemberibben, sőt a magunk népe rovására bántunk nemzeti-ségeinkkel. (147: 68–70. o.):

Románia évtizedek óta telekürtölte a világot, hogy a magyarok az ő erdélyi fajtestvéreiket mennyire elnyomják. A külföldön sajtóirodát tartottak fenn, melynek egyéb célja nem volt, mint-hogy az „elnyomott” fajtestvérek állítólagos panaszait megtudja minden művelt ország s nyújtsanak neki segédkezet a szenvedők felszabadításához. Meg is volt a nagyhangú kiabálásnak az eredménye. Ha külföldre mentünk, nem mulasztotta el a rosszul informált idegen szemünkre hányni, hogy román polgárainkat elnyomjuk...

Nekünk is vannak véreink Romániában, a moldvai csángók. Míg Románia az ő fajtestvéreinek elnyomását harsogta világszerte, addig maga olyan tervszerűséggel és kegyetlenséggel nyomta el közöttük élő szerencsétlen véreinket, amilyenre Európában kevés példát találunk. A csángó magyaroknak magyar iskolát állítani nem szabad. A templomban magyar isteni tiszteletet tartani nem szabad. De nem is lehet... Az olasz misszionáriusok nemcsak hogy nem tanulják meg a híveik nyelvét, hanem tőlük telhetőleg üldözik s kényszerítik őket, hogy még a családi körben is oláhul beszéljenek. Meg is van ennek a ránk nézve nagyon szomorú, de egyben igen tanulságos nemzetiségi politikának a következménye, mert két emberöltő alatt csángó magyar véreinknek háromnegyedrésze teljesen eloláhosodott... Ha a most dúló világháború valami javulást nem hoz, a magyar szó 15–20 év múlva teljesen elnémul Moldvában s végkép eltűnik a magyarság egy olyan területről, ahol századokon át úr volt.

Amikor a központi hatalmak Romániát lerohanták, alkalmasnak találta a Moldva multját jól ismerő Győrffy az időt, hogy a csángók sorsán egy nagyot fordítsunk (146: 501–3. o.):

Ha Románia nemzetiségi politikáját az eddigi eréllyel folytatja, a magyar nyelv Moldvában 20 év múlva teljesen és örökre elnémul. A csángókat hazatelepíteni nem igen lehet, mert nem szegény emberek s kitűnő földjeiket aligha hagynák ott. Ezért most, mikor Románia jövő sorsát kezünkben tartjuk, gondoskodnunk kellene, hogy a csángók megmaradhassanak magyaroknak. A csángók azt is megköszönnék, ha csak annyi szabadságot tudnánk a részükre kieszközölni, amennyi nálunk az oláhoknak van. Ha ezt sem tudjuk megtenni, akkor hiába tapostuk Románia földjét...



Moldva ősi magyar föld... Lakói hosszú századokon át magyarok voltak s magyar véreink megfogyva bár, de törve nem, még most is élnek itt. Az oláhok a mi engedelmünkkel szállták meg Moldvát s vajdáik a mi királyainknak, fejedelmeinknek hódoltak. Minden jogunk megvan tehát, hogy politikánkat ezen ősi föld visszaszerzésére fordítsuk. A Fekete-tenger Moldván át csak annyira van tőlünk, mint az Adria, s Galacig tengeri hajókkal is lehet járni a Dunán. Moldva birtokában az egész Keletet érdekkörünkbe lehetne vonni.

Álláspontját máshelyt is, bővebben is kifejtette Győrffy. (148.):

Mi rendszeren, enyhe szavakkal –, vagy egyáltalán sehogy sem – tiltakozunk a külföld előtt a románok által ránk szórt vádak miatt, esetleg újabb s újabb koncessziókkal akarjuk kielégíteni a kielégíthetetlen nemzetiségi törekvéseket, ahelyett, hogy a romániai magyarság és egyéb ott elnyomott nemzetiségek ügyét vinnők a művelt világ ítélőszéke elé. Nem is iktattuk programmunkba ősi földünk és elnyomott testvéreink felszabadítását.

A román közigazgatás éberem örökös, hogy idegen, főleg hazánkbeli magyar ember a csángókhoz ne férközhessen s tudomást ne szerezzen az ottani állapotokról. Annál több román állampolgár jár fel s alá hazánk oláhlakta vidékén, legtöbbször éppen nem tudományos búvárkodás céljából. Ha közülünk néhanapján valaki nyelvészeti, néprajzi, vagy földrajzi tanulmányokat óhajt tenni a moldvai csángók földjén, a román közigazgatás elháríthatatlan akadályokat gördít elébe.

Általában, a kivándorolt székelyeket is beleszámítva, a 92.000 csángó magyar közül kb. 35–40.000-re tehetjük azok számát, akik még magyarul tudnak. Így fest a magyarság állapota egy olyan országban, mely századokon át a mi ősi birtokunk volt s a most ott uralkodó elem a magyar király kegyelméből vándorolhatott be. A magyar elem adta a kultúrát, építette a városokat s ma már csak megtűrt vazallus. Nyelvét csak a családi körben használhatja, katonaságnál, ha fáját meg nem tagadja, közlegénységnél feljebb nem viheti. Hivatalokba nem kerülhet s még egyszer sem sikerült csángó embernek az országgyűlési képviselők közé bejutni. A csángó gyermek, ha kitanul, röstellli eredetét és igen sokszor elhagyja anyanyelvét, még a családi körben is. Magam voltam a tanúja egy szabófalvi csángó gazda házában, hogy a polgári iskolát végzett leány még szülei kérésére sem volt hajlandó többé magyar szóra nyitni ajkát.

Igazságtalanok volnánk, ha ezért a rohamos eloláhosodásért a csángókat okolnók. Elsősorban magunkat okolhatjuk fajunk itteni pusztulásáért. Nem vettünk róluk tudomást. Mikor még 30–

40 évvel ezelőtt tartották magukat s keresték velünk az összekötést, nem tekintettük nemzeti ügynek a segítségért könyörgő kéz megragadását. Külképvisletünk nem volt hajlandó olyan dologba beleavatkozni, mely a magyar faj megerősödését és szaporodását célozta. Akadt ugyan néhány lelkes szívű főpap és hazafi, aki a csángók ügyét felkarolta s nagy hévvel hozzáfogott a megerősítésükhöz, de a nagy lelkesedés a legrövidebb idő alatt lelohadt és elpárolgott. Pedig, akkor még Románia gyenge orszá-gocská volt s nem nagy külpolitikai nyomás kellett volna annak a kikényszerítésére, hogy olyan jogokat adjon Románia a ma-gyarságnak, mint amilyen joguk van a mi oláhjainknak.

A moldvai csángókérdést legtöbb hazánkfia úgy véli meg-oldhatónak, ha hazahozzuk őket, mint a bukovinai csángók egy részével tettük. Ennek azonban igen sok és súlyos akadálya van. Elsősorban is a csángók román állampolgárok s mivel igen szor-galmas és többnyire jómódú emberek és a teljes eloláhosodástól legfeljebb már 15–20 év választja el őket, a román kormány sem volna hajlandó engedni, hogy kivándoroljanak... A csángók sem jönnek, mert jómódúak, nagyon jó s termékeny földjük van és aligha tudnók őket elhagyott földjükért kárpótolni. Már pedig, ha rosszabb viszonyok közé kerülnének, a telepítési akció minél ha-marébb csődöt mondana... /S azonkívül a csángók/ már nem magyarok, de még nem oláhok. Nemzeti érzés már nem fűzi őket hozzánk. Nem tudják, hogy van egy nagy Magyarország, ahol a magyar az úr. Nekik azt tanítják az iskolában, hogy Románia a Dnyesztertől a Tiszáig tart s ezen a területen mind románok laknak. Magyarország nincs, csak Ausztria. Erdélyben a határ-szélen vannak ugyan székelyek, de ezeken belül megint románok következnek... /A székelyeknek/ is rossz dolguk van, mert más-kép mért özönlenének Romániába? A csángóknak fogalma sincs arról, hogy a székelyen kívül még más magyar is van a világon. Ezeket sem nagyon szereti, mert hacsak lehet az élelmes góbék be-csapják a tanulatlan és hiszékeny csángót.

/Legradikálisabb volna a csángók földjét hazánkhoz csatolni, de ezt nem merjük remélni/. Azt azonban keresztül tudnánk vin-ni, hogy a magyar király valóságos kegyúra legyen a moldvai katolikusoknak s egyházilag Moldva hazánkhoz tartozzék, mivel Románia orthodox nemzeti állam s római katolikus polgárai egyházi ügyeit elfogulatlanul nem intézheti. Az esetben, ha a moldvai katolikusokat Magyarországból láthatnánk el magyar papokkal s a csángók magyar iskolákat állíthatnának, melyek-nek bizonyítványait Románia államérvényesnek ismerné el, a csángókat meg lehetne tartani a magyarságnak. Egyebekben pe-dig a paritás álláspontjára kellene helyezkedni, vagyis úgy ke-zelni a hazai oláhságot, ahogy Románia kezeli a magyarságot...

Ilyen gondolkodás után érthető, hogy 1920-ban, amikor terveinek éppen az ellenkezője következett be, Győrffy hangja a legsötétebb pesszimizmusba csapott. (155 o.):

Borzasztó mulasztást követtünk el!... Ha kíváncsi vagy kedves olvasó, mi lesz a most Romániához csatolt magyar területek magyarságának a sorsa, megmondhatom. Ugyanaz fog velük történni, mint a romániai magyarsággal...

**7.** Ha nem is Magyarország kitágulása történt meg Moldvára a háború után, amint Győrffy a historiai jog alapján elgondolta, hanem Romániáé Erdélyre, a Kárpátokon túli magyarság sorsának a megjavításában mégis egy hallatlan nagy lehetőség támadt: eltűnt a Kárpátokról a határ s egy országba került, ha nem is uralkodó népként, hanem nemzetiségként, a hasonlíthatatlanul fejlettebb erdélyi magyarsággal. A nagy lehetőség abban állott, hogy a számra majdnem két milliányi s kultúrára tekintélyes erdélyi magyarság kiterjeszti gondoskodását és politikai szervezetét a vele ugyanazon fajú moldvai magyarságra is és súlyát és erejét kölcsönözve neki, elkezd annak kulturális és magyar jogaiért harcolni. Soha sem történt volna nagyobb jelentőségű dolog a csángók sorsában, ha ez bekövetkezett volna. Sajnos azonban a románok éberem öröködték, hogy, egyéb törekvésükkel ellentétben, e tekintetben, a Kárpátok továbbra is éles választóvonal maradjon. Meg az erdélyi magyarok közül is csak egy írónak a soraiban látom feltűnni ezt a gondolatot, Oberdingéiban. (230: 25– 7.o.):

A moldvai magyarság mai társadalmi, gazdasági és műveltségi viszonyairól nagyon kevés adattal rendelkezünk. Családi életük rendkívül tiszta, nagy gyermekáldásnak örvendenek, a nyolc-tízgyermekes családok nem ritkák... A társadalmi és nemzeti fejlődés tekintetében egyaránt végzetes, hogy középosztály nem tudott kifejlődni, mely a nemzeti érzés és nemzeti szellem fenntartója, a nemzeti műveltség fejlesztője lenne. A tanult csángó letagadja származását, mert a románság a csángókat vissza-

maradottságukért lenézi és szívvel-lélekkel románá igyekszik hasonlítani. Sajnos, az áthasonulást nagyon megkönnyíti az, hogy csángókban már alig él nemzeti öntudat. Nemzeti, gazdasági, társadalmi, vagy közművelődési szervezetekkel egyáltalában nem rendelkeznek. Annak dacára, hogy ma már húsz éve egy államban élnek az erdélyi magyarsággal, velük semmi kapcsolatuk sincs. Az utóbbi években a csendőrség már azt sem tűri, hogy erdélyi turisták látogassák meg őket. A hatóságok útját állják minden kapcsolat felvételének. Az államhatalom nagyon örködik, nehogy nemzeti öntudatra ébredjék a csángóság, s ezért is igyekszik őket kulturális elmaradottságban tartani. E nagy elszigetelés ellenére is a csángók hagyományaikból tudnak Magyarországról és az erdélyi magyarságról. Egyes községek a legutóbbi időkig minden évben résztvettek a csíksomlyói búcsún, melyre még évszázadokkal ezelőtt a magyar ferencesek vezették őket. Több templomot építettek Szt. István és Szt. László tiszteletére s e két magyar szent királyt, valamint az Árpád-házi szenteket ma is nagy tisztelettel övezik. Nyugatfelé nézve szokták mondogatni: „Amerre a nap leszentül, ott él a testvérnép anyatörzse”.

A romániai magyarság politikai szervezetére és a magyar diplomáciára hárulna a feladat, hogy a moldvai csángó magyarok számára ugyanazon kisebbségi jogokat követelje ki, mint aminőt az erdélyi magyarság igényel. Nagyban elősegítené a kérdés megoldását Róma magatartása is. Egyházi téren különösen Rómától várunk más magatartást. Ez a mélyen vallásos lelkületű nép kitalasztva érzi magát az Anyaszentegyházból. Krajcárjaikat összekoldulják a kínai missziók számára, de ugyanakkor megfedkeznek róluk, akik őskeresztény létükre lelki gondozás nélkül élnek és évszázadok óta hiába várják a magyar misszionáriust. Azért az áldozatért, melyet ezer éven át hozott a magyarság Rómáért, joggal követelhetjük a moldvai magyar testvéreink egyházi sérelmének rendezését.

Ha a moldvai csángó magyarok nemzeti kisebbségi jogai elismerést nyernének, úgy gazdasági, társadalmi és művelődési szervezetein keresztül magához ölelhetné őket az erdélyi magyar munkaközösség. A kérdés megoldásával azonban nem szabad sokáig késlekedni, mert ha nem kapnak magyar papot és magyar iskolát, beolvadásuk talán már egy fél évszázad alatt teljessé válhatik.

Hasonlóan gondolkodott Oberding az ó-Románia többi területein élő magyarságot illetően is. (54–5. o.):

Amit a katolikus egyházzal és a kisebbségi jogról a moldvai magyarsággal kapcsolatban mondtunk, itt is elmondhatjuk. Egy nemzeti kisebbséget, éljen az állam bármely területén, egyenlő jogok kell megillessék az egyházi, kulturális, gazdasági és nemzet-társadalmi szervezkedés terén. Sem a romániai magyar nemzet-

közösség, sem pedig a magyar kormány nem nyugodhat bele, hogy Románia különböző tartományában más és más elbírálásban részesítsék a magyarságot, különböző mértékkel mérjék ki jogait. Kétségtelen mulasztást követett el a magyarság, hogy a kisebbségi jogegyenlőséget mind a mai napig nem igényelte a román kormánytól a romániai magyarság minden csoportja számára. A bukovinai, moldvai és dunai tartományok magyarságát szinte mostohatestvérként kezeli s olyan úr tátong közte, mintha nem is a Kárpátok, hanem az Óceán választaná el egymástól. Itt az ideje, hogy a romániai magyar kisebbségi politika az ország minden magyarjára nézve egyetemes szellemű kisebbségi jogrendezést kezdeményezzen, hogy a romániai magyarság különböző csoportjai között megszűnjék az a tagoltság, amely ma még, fájdalom fennáll.

Némi megnyugvással könyvelhetjük el, hogy a távolság csökkentése ezelőtt két évvel, ha későn is, de megindult. Alkalmat, jellemző, egy nagy szerencsétlenség, a bukovinai Józseffalva 1939 tavaszán történt porráégése adott rá. (Albrecht 228: 177–8. o.):

Május 18.-án 84 magyar telek égett porrá a bukovinai Józseffalván. Szeptember 10.-éig az erdélyi magyarság áldozatkészségéből 11 épület került tető alá, kilencnek a falait felhúzták s további 44-nek az alapja készült el. Az idei építkezéshez szükséges mennyiségnek háromnegyed része az udvarokon áll. Naponta két épület kerül tető alá, úgyhogy okt. 18.-ára, a borzalmas tűzvészt követő ötödik hónapra egy ember sem marad hajlék nélkül. Szeptember 10.-éig 2,447.000 lej gyűlt össze adományokból s ez az összeg az idei építkezést fedezi.

Ahogy egy ház felépül Józseffalván s az utolsó cserepet reáteszik, a család azonnal beköltözik: nézik, tapogatják, gyönyörködnek benne, mintha meg akarnák fogni, nehogy elrepüljön. Amikor a téglát készítették, nem hitték; amikor egy jégeső elverte a száradó téglát, alig lehetett lelket önteni beléjük; még most is, mikor már állanak a házak és piroslik rajtuk a cserép, most is alig merik hinni. Minthogy egy-két ember kivételével Erdélyben sem merte hinni senki, hogy a leszegényedett erdélyi magyarság áldozatkészsége képes lesz újraépíteni Józseffalvát. 5,000.000 lej ma hihetetlen nagy összeg s csak azok hittek ennek összegyűjtésében, akik tudták, hogy a szenvedések az erdélyi magyarság lelkét kiapadhatatlan forrássá tették, melyet a testvéri segítség és egymásrautaltság érzése szüntelenül táplál.

Szegényebb lett azzal valaki, amit adott? Bizony csak gazdagabb lett. Gazdagabbak lettünk mindannyian, mert érezzük: hinni érdemes, hinni szabad, sőt hinni kötelességünk a magyarság összetartásában, áldozatkészségében, szeretetének erejében...

Mi történt itt? Csoda? Nem. Csak végre találtunk egy eszmét, mely felettünk áll s mely egymás erőinek a lefogása helyett arra készítetett, hogy legnagyobb erőfeszítéssel mindnyájan egy cél szolgálatába álljunk. Józseffalvának köszönhetjük azt a tanítást, hogy a tűzvésznél erősebb az a tűz, ami a szívekben ég, a rombolásnál erősebb az építés s – ha csak egy kicsit is törekszünk rá – hibáinknál nagyobbak az erényeink. Józseffalvának köszönhetjük azt a bizonyoságot is, hogy azoknak a magyaroknak a száma, akikre számítani lehet, nem egy vagy két ezer, hanem százezer, sőt több százezer.

Magunk azonban Józseffalva hamvaiból való felélesztésénél is nagyobb jelentőségűnek tartjuk azt a szorgalmas munkát, melyet a csonkaország egyetemlein, szemináriumaiiban s néhányan kisebbségi sorsban, kutatók folytattak, akik a távolból, a kutatóterületről kitiltva is, egymásután tisztázták a Kárpáton kívüli népünk települését, eredetét, sorsát, nyelvét, néprajzát. E fejezeten keresztül mintegy a csángókért dolgozók és gondolkodók pulzusán tartottuk a kezünket s a hévből, a pulzus veréséből az egész magyarságra is következtetünk. Így észleltük a száz év előtti, feltörő, építő, haladni akaró magyarság szorongását, s a liberális Magyarország idegesítő fulladt lelkűségét. Így látjuk a legfrisebb multunk, utolsó tíz évünk megfeszített munkájában – annak ellenére, amit mindenütt és minden nap magunk körül tapasztalunk – a magyarság komoly készülődését a történelem s a logika vaskövetkezettségével bekövetkezendő népi életére is. S ez az élet biztos megoldást tud sok más mellett a csángó kérdésre is.